

פרשת קרח תשפ"ב

מישבטי התורה

הליכות חיים

בס"ד

מחיר מופרז שנדרש מיולדת

שאלה

במושב דתי בדרום הארץ, הרגישה אשה לפתע באמצע הלילה שהיא צריכה ללדת, והתקשרה לשכן במושב שעובד במשך היום כנהג מונית, שיקח אותה בדחיפות לבית חולים, כי עד שיגיע אמבולנס לישב שלהם יקח זמן רב.

הנהג אמר לה מראש, שבשעות אלו הוא לא עובד, אולם בגלל הנחיצות והשכנות שביניהם, הוא מוכן לקחתה תמורת חמש מאות שקלים, למרות שנסיעה כזאת שווה מאתיים שקלים בלבד. מחוסר ברירה הסכימה האשה, ואכן הנהג הביאה לבית החולים, ולאחר זמן קצר היא ילדה שם במזל"ט.

כעת מבקש הנהג שישלמו לו חמש מאות שקלים כפי שסוכם ביניהם מראש. אולם האשה טוענת, א - מכיון שהיית מחויב לקחת אותי לביה"ח בגלל הלאו של "לא תעמוד על דם רע"ך" לכן אני חייבת לשלם לך רק את עלות הדלק לנסיעה זו. והסכמתי הראשונה היתה רק כדי לגרום לך לקחת אותי לביה"ח בהקדם, אבל מעולם לא חשבתי באמת לשלם לך מעבר להוצאות הדלק.

ב - הרי בשעות הלילה אינך עובד כנהג מונית, א"כ מקובל בין שכנים לעשות טובה אחד לשני ללא קבלת תמורה כספית. ולכן יתכן שאפילו עבור עלות הדלק אני פטורה מלשלם. מה הדין?

תשובה

היולדת צריכה לשלם לנהג מאתיים שקלים, שזה המחיר המקובל אצל שאר נהגי המוניות עבור נסיעה כזאת בשעות הלילה. אולם אם שילמה לנהג מראש או בגמר הנסיעה חמש מאות שקלים - הוא פטור מלהחזיר לה שלוש מאות שקלים.

אם הנהג היה שכן שברשותו רכב, אבל אינו עובד כנהג הסעות תמורת שכר - מגיע לו לכל היותר עלות הדלק לנסיעה לביה"ח וחזרה משם.

מקורות

מבואר בגמ' בב"ק (קט"ו), וביבמות (ק"ג) שאם נצרך אדם כדי להציל את ממנונו שלא יפסד, וכל שכן עבור הצלת גופו, למלאכה

מסוימת מחבירו, למרות שיש בעשיית פעולה זו מצווה של "השבת אבידה", ו"לא תעמוד על דם רע"ך", בכל זאת חייב הנהג מהמלאכה לשלם לפועל שכר עבור מלאכתו. שו"י המלאכה הינו כסכום המקובל לשלם עבורה לשאר הפועלים שעושים מלאכה כזאת באופן רגיל. אולם אם מי שעשאה אינו פועל בתחום זה, וכן לא הפסיד מאומה בגלל הצלת גופו או ממנונו של חברו - לא מגיע לו על כך שכר. מאחר וקיים מצוות השבת אבידה, ועבור עשיית מצוה - פטורים מלשלם כסף.

לפיכך אם אסיר יהודי ברח מבית הסוהר של גויים, והם רדפו אחריו לתופסו, והגיע לנהר שכדי להגיע לצידו השני, ישנו אדם עם סירה שזוהי מלאכתו להעביר בסירתו אנשים תמורת עשרים שקלים, לצד השני של הנהר. וכשהבחין בעל הסירה במצוקת האסיר, וההכרח שלו לעבור מיידית את הנהר, ביקש ממנו מאה שקלים בתמורה לכך. ועקב דוחקו - הסכים לכך האסיר. במקרה זה, אם האסיר שילם לו את המאה שקלים מראש או ששילם לו לאחר שהעבירו, וכעת מבקש ממנו בחזרה את התוספת ששילם - פטור בעל הספינה מלהחזיר לו שמונים שקלים בחזרה. מאחר והאסיר ידע שיש כאן אונאה מופלגת במחיר, ולמרות זאת מחמת דוחקו הסכים לשלם, א"כ אינו יכול כעת לטעון לו - משטה אני בך. כי אם התכוונת רק לשטות בו, למה שילמת לו את הכסף. ועל כורחך שמחמת דוחקו הוא מחל והתרצה לשלם יותר, כמבואר בנתיבות בביאורים (ס"י רסד ס"ק יח) וע"ש.

אולם אם האסיר עדין לא שילם את הכסף, יכול לטעון לבעל הסירה: משטה אני בך, ומעולם לא התכוונתי לשלם לך כסף מעבר למקובל, ובמקרה זה יצטרך לשלם לו - עשרים שקלים בלבד, כפי ששאר בני אדם משלמים עבור מלאכה זו.

החייב לשלם לפועל עבור מלאכתו, גם כשמחויב לעשותה משום מצווה

אולם לא יוכל האסיר לטעון - פטור אני לגמרי מלשלם לך בגלל שקיימת כאן מצווה של "לא תעמוד על דם רע"ך" ו"השבת אבידה" כמבואר במשנה בב"מ (ב) שעבור השבת אבידה לא משלם המאבד שכר למשיב. כי במקביל טוען לו בעל הסירה, כמבואר בסמ"ע (ס"י רסד, ס"ק יט), שהיות וזוהי מלאכתי ועבורה אני נשכר, אין בכך שום עילה שמחמתה אפסיד את שכרי ממלאכה זו בגלל שבמקרה שלך יש גם מצוה. והתורה שפטרה מלשלם שכר עבור השבת אבידה, התייחסה רק כאשר לא נגרם למשיב

הנזק שעלול לקרות למי שמעלותיו גדולות מהמקובל

בתחילת הפרשה (טו, א) כתב רש"י ע"פ המדרש (יח, ב) מה היתה הסיבה למחלוקת קרח. מאחר וקינא באליצפן בן עוזיאל שמושה מינהו להיות נשיא על בני קהת. קרח טען - שנשיאות זו מגיעה לו, כי הוא מבוגר בשנים רבות מאליצפן שהיה אחיינו, בנו של עוזיאל אחיו הצעיר של קרח. והנה המדרש שם (יח, ח) שהובא ברש"י (פסוק י) מקשה, וקרח שפקח היה, מה ראה לשטות זו? ותיירץ - עינו הטעתו, כי ראה ברוח הקודש שייצא ממנו בעוד כארבע מאות שנה שמואל הנביא ששקול כמשה ואהרן. וכן תצא ממנו שלשלת גדולה של לויים שמתנבאים ברוח הקודש, וע"ש.

ביאור השטות להסכמת קרח לנסיון הקטורת

ולכאורה ראוי להבין את שאלת המדרש, מה ראה קרח לשטות זו? הרי המדרש תירץ זאת בתחילת הפרשה, שהכל נבע בגלל שקרח קינא בנשיאותו של אליצפן?

ונראה שביאור דברי חז"ל הוא, שודאי שסיבת יצירת המחלוקת של קרח נבעה - מקנאתו בנשיאות אליצפן, אולם לאחר שמושה אמר להם שיעשו נסיון ע"י הקטורת לדעת במי בחר ה', והם ידעו שרק אחד ישאר בחיים והשאר ימותו, נמצא שלכל אחד ממקטירי הקטורת יש בערך שלישי אחוז להישאר בחיים. כי היו מאתים וחמישים נשיאי עדה, ועוד אנשים רבים שהתחברו לקרח ועדתו, ומשפחותיהם. והרי כל אדם בר דעת שיאמרו לו שבאוכל שלפניו חמישים אחוז שמונח בו רעל - ודאי שלא יאכל אותו. וכל שכן אם יאמרו לו שיש יותר מתשעים ותשע אחוז שיש שם רעל - ודאי שלא יאכל אותו. ולכן שאלו חז"ל על קרח, שזה עוד מובן שבגלל רצונו במשרת הנשיאות הוא עשה את המחלוקת, אבל הרי אם לשם כך יקריב את הקטורת - כמעט ואין סיכוי שהוא ישאר בחיים, וממילא לא רק שלא יזכה בנשיאות אלא גם ימות, ולמה הוא לא פרש מהמחלוקת ברגע האחרון כדי להציל את חייו?

ותירצו חז"ל, שקרח ראה ברוח הקודש, שבעוד כארבע מאות שנה יצאו מחלציו שמואל הנביא ששקול כמשה ואהרן, וצדיקים ונביאים נוספים, וממילא היה בטוח שהוא יהיה האחד שישאר בחיים, אלא שלא ראה ברוח קודשו שבניו בדקה האחרונה יעשו תשובה, וע"ש ברש"י. נמצא שדווקא רוח הקודש לה זכה קרח, ושלמרות המחלוקת עדיין קראו לו חז"ל "פיקח", דהיינו בעל דרגה רוחנית גבוהה, וזכה לכך בזכות מעלותיו, היא זאת שגרמה לו למות במיתה המשונה.

האבידה שום הפסד ממוני מחמת כך. וכן כאשר אינו רגיל במקרה אחר להשתכר ממלאכה זו שעשה.

הפטור לשלם לאדם שכר כשמקיים מצוות השבת אבידה

לפיכך אם היה על גדת הנהר אדם בעל סירה ששט עמה להנאתו בלבד, ואינו מתפרנס מלהעביר אנשים, במקרה זה הוא מחויב מדין "השבת אבידה" ו"לא תעמוד על דם רעך", להעביר בחינם את האסיר לגדה השניה של הנהר, כי לא נגרם לו ע"כ שום הפסד ממון, וכן לא נמנע ממנו מלעשות מלאכה שעבורה מקבל שכר.

נימוקי התשובה לשאלה דנן

לאור האמור בנידון השאלה דנן, מאחר והיולדת פנתה לנהג המונית שיקח אותה לבית חולים, וזוהי המלאכה ממנה מתפרנס מידי יום, לכן דינו דומה לבעל הסירה שהעביר אנשים מגדת נהר אחת לגדה השניה תמורת שכר. והעובדה שהפעם ישנה גם מצוה בעשיית מלאכה זו - אין בה כדי לפטור את מקבל המלאכה מלשלם את השכר המקובל עבורה, שבמקרה דנן שווי נסיעה זו הינו - מאתים שקלים.

כמו כן, העובדה שנהג המונית לא עובד בלילה - אינה עילה לחייבו לעבוד בחינם. כי מלאכת הנהג היא - להסיע נוסעים תמורת שכר, אלא שבדרך כלל הוא מעדיף לעבוד בשעות היום ולא בשעות הלילה. אבל אם לצורך שמחה משפחתית או מסיבה אחרת הוא ייצא מביתו עם המונית בשעות הלילה, ויראה בדרך נוסע שמחפש נסיעה, ודאי שהוא יעצור לקחת אותו ויקח ממנו שכר מלא עבור הנסיעה, ולא יעשנה בחינם. כי מתי שהוא לוקח נוסעים - הוא עובד רק תמורת שכר, כי זוהי מלאכתו, ולכן לא משנה לו באיזה שעה הוא עובד. לפיכך גם בנידון דנן היולדת חייבת לשלם לו תמורת עבודתו כנהג מונית - מאתים שקלים.

ואם שילמה לו חמש מאות שקלים מראש או לאחר נסיעתה, מאחר וידעה שזה מחיר מופרז, ולמרות זאת מחמת אונסה להגיע בהקדם לביה"ח הסכימה לכך - אין לה כלפיו טענת אונאה או טענת משטה אני בכך, לאחר ששילמה את סכום זה.

אולם ביחס לשכן אחר שיש לו רכב ואינו עובד כנהג, ובמקרה אחר כשרואה את שכנו ברחוב הוא עוצר לו כדי לקחתו בתור חסד וללא תמורה כספית, לפיכך גם במקרה דנן מאחר והשכן מחויב מדין השבת אבידה ופיקוח נפש של היולדת ועבורה לקחתה לביה"ח, ומאחר ואין זאת מלאכתו, ואינו נפסד מנסיעה זו מלבד עלות הדלק לביה"ח וחזור ממנו לביתו, לא מגיע לו שום שכר מלבד עלות הדלק עבור נסיעה זו. כי התורה לא ציוותה שמשיב אבידה יפסיד כסף מחמת קיום המצוה כמבואר בשו"ע חו"מ (סי' רסה, א) וע"ש.

הסכנה כשיש לאדם כוחות רוחניים גדולים במיוחד מעבר למקובל

נמצאנו למדים מכאן, שאפילו אנשים גדולים, אם קיבלו דרגות ומעלות רוחניות מעבר למה שיכולים להתמודד עמם, לבסוף דווקא השגות רוחניות אלו יגרמו להם לעשות טעויות וחטאים, שביאו אותם לשפל המדרגה, ולמחלוקות עם בני אדם. וכמו שקרה לקרח, שלולא רוח הקדוש שזכה לה - הוא היה בורח מלסכן את חייו בהקטרת הקטורת.

וכעין זה מצאנו אצל השבטים הקדושים, כמבואר במדרש רבה בראשית פ' וישב (פ, ט) שרב לוי אמר, שכשיוסף הגיע אליהם בשכם - ראו השבטים ברוח קודשם שממנו ייצא ירבעם בן נבט שבא משבט אפרים, ויכשיל את ישראל עם שני העגלים שעשה. ולכן הם אמרו לכו ונהרגנו כעת ונשליכהו לכלבים, כדי למנוע שיגיע ירבעם הרשע לעולם. נמצא שגם כאן דווקא רוח הקודש שזכו לה השבטים, וראו בה מה יקרה בעוד כשמונה מאות שנה, ולמרות שהיו ראויים לה, אולם זה מה שהכשילם וגרם להם להשליך את יוסף לבור, ולכל מה שהסתעף אח"כ מכך.

והנה התבונה הזאת קיימת, לא רק לגבי רוח הקודש, אלא גם מי שזוכה לחכמה מופלגת מעבר למה שמוחו ומהותו מסוגלים להתמודד עמה. שלבסוף דווקא חכמה זו יכולה להכשיל אותו. וכמו שמבואר אצל שלמה המלך, שזכה לחכמה מופלגת מהבורא ית"ש, וזכה לכך בזכות דבריו החכמים שהיו מלאים ביראת שמים ויראת חטא כמבואר במלכים א' (ג, יג-יז). ולמרות זאת חכמה אלוקית זאת - היא שגרמה לו אח"כ לחטוא בשלושת החטאים שמלך נצטווה עליהם כמבואר בגמ' בסנהדרין (כא). ובגלל חוכמתו המופלגת אמר שלמה, שהוא בטוח שלא יכשל חלילה למרות שיעבור על ציווי ה' שנאמר בתורה לגבי מלך. ולבסוף מחמתה הוא נכשל למרות צדקתו הגדולה. ואם היה לשלמה חכמה פחותה, כמו שהיה למשל לאביו דוד המלך - ודאי שלא היה בדעתו לעבור על ציווי ה'. נמצא שגם כאן אנו רואים, שדווקא המעלה הרוחנית שהתבטאה בחוכמתו המופלגת מעבר ליכולת שיש לבשר ודם להכיל, ולמרות שקיבלה כשכר מהקב"ה - היא זאת שגרמה לו לבסוף לחטוא.

ומצאנו כעין זה גם אצל יואש מלך יהודה, שהחליט שהוא אלוה בגלל שנעשה לו נס על טבעי, שחי שש שנים בבית המקדש ולא ניזוק, למרות היותו משבט יהודה. ולכן השתכנע שמחמת זה הוא לא בן אדם אלא אלוה כל יכול, ולבסוף מחמת זה נענש ונהרג ע"י הגויים באופן שפל ביותר.

הסכנה מעין הרע כשיש לאדם הצלחות רוחניות או גשמיות מעבר למקובל

ובמקרים רבים אדם שיש לו הצלחות מעבר למקובל בין אם הן בתחום הרוחני ובין אם הן בתחום הגשמי כמו נוי, עושר, ילדים מיוחדים, משרה מכובדת במיוחד וכדומה, שולט בו במשפחתו או ברכושו עין הרע של בני אדם, דבר שגורם לו ולמשפחתו נזקים חמורים בגוף, ובמזמון שלא ניתן אח"כ לתקנם. וכמבואר בגמ' בברכות (נח) עם רב חנינא בן רב איקא, ובבא בתרא (ט) עם רב אחא בר יעקב, וביבמות (קו) עם הוריו של רב פפא ועוד, ורואים משם שאפילו בגדולי האמוראים שלטה עין הרע. וא"כ כל שכן שאנשים פשוטים צריכים להיזהר כשתהיה להם הפלגה מסוימת בהצלחתם.

היסוד החשוב שנלמד מנוסח תפילת חנה הנביאה

ולכן אמרו חז"ל שחנה הנביאה התפללה לקב"ה כמבואר בשמואל א' (א, כ) שיתן לה בן - "זרע אנשים" ופירשו חז"ל את תפילתה בברכות (לא) ובמדרשים, שלא יהיה בנה שונה משאר האנשים - לא במראהו החיצוני, ולא בחכמתו או בתכונות נפשו, כדי שלא תשלוט בו עין הרע של בני אדם, וכן שלא יהיה חכם גדול מעבר למקובל, וחכמה זו תכשילו בחטא, וכמו שראתה ברוח קודשה שיקרה לשלמה המלך מחמת חוכמתו.

לאור האמור אנו למדים מהאמור לעיל, שנוסח התפילה שלנו לקב"ה עבור מה שחסר לנו או מעוניינים שיהיה לנו - צריך שיהיה דומה לנוסח התפילה של חנה הנביאה. בין אם זה בתחום הרוחני ובין אם זה בכל מה שקשור לבני, חיי, ומזוני וכו' - לנו ועבור בני משפחתנו. כלומר, שהקב"ה יתן לנו את צרכינו ברוח כמקובל אצל רוב בני אדם, ושלא יהיה באופן חריג שאינו מתאים לתכונות נפשינו או שיכול לגרום לעין הרע מצד האנשים. כי לפעמים בגלל זכויות מסוימות שיש למתפלל או לאבותיו או שהתפלל בפעם זו מעומק הלב וכדו' - תפילתו נענתה לרצון, ומחמתה קיבל לפתע עושר גדול, משרה תורנית או שקיבל משרה חשובה בתחום העסקי שבשוק, שהינה גדולה בהרבה ממה שביכולתו לנהל או לחיות עמה באופן תקין, ולבסוף מחמת השגת דברים אלו - בריאות גופו לא עמדה בנטל זה וניזוק קשות. או שנגרם לו מחלוקת עם הכפופים לו או שעושרו המופלג פגע קשות בחיי משפחתו ויוצאי חלציו, הן ברוחניות והן בקשר שביניהם וכו', וכן ביחסו עם קרוביו ויוצאי חלציהם. וכפי העובדות הרבות שישנן. ולכן כשם שאנו לומדים מתפילת חנה הלכות רבות בצורת התפילה לפני הקב"ה כמבואר בגמ' בברכות (לא) ונפסקו כולם להלכה. כך עלינו ללמוד ממנה גם את נוסח התפילה, מה לבקש - ומה אסור לבקש. ויעזור הקב"ה ויתן לכל אחד מה שטוב לו בעין יפה, וללא שום דבר חריג מהמקובל.

יבמות קטו.

יעילות בדיקת ד.נ.א לגבי עגונות

בגמ' (קטו.) מובא מעשה באדם נשוי שהיה בבית, ופרצה שם שריפה ונשרף הבית עם מה שבו. ומצאו אח"כ באותו מקום גופה שרופה, ויד של אדם מוטלת שרופה לידה, וטענה האשה - שגופה זאת היא של בעלה שהיה בבית זה בעת השריפה. ואמר רב חייא בר אבין, שיש לחשוש אולי אדם אחר בא להצילו, והמציל הוא האדם שנשרף. ואע"פ שהיד שנמצאה היתה שייכת לבעלה, אולם יתכן שבעלה מחמת בושותו במום שיש בגופו שנשאר עם יד אחת, ברח למקום אחר, וממילא אשתו נשארה אשת איש, ואינה מותרת להינשא לאדם אחר. ונחלקו רבותינו הראשונים והפוסקים כיצד לפסוק בדין זה כמבואר בר"ן שם על הרי"ף (מב:), ובקרוב נתנאל שם על הרא"ש (פ' טו, ס"ק ה) וע"ש.

נאמנות בדיקות ד.נ.א להתיר עגונה

והנה בסייעתא דשמיא בארבעים שנה האחרונות כשקרו חלילה שאלות מעין אלו, כשיש איזה שהוא חלק מהגופה, ואפילו שהוא במצב שרוף או ריקבון, ואפילו אם הוא מזערי ביותר, ניתן לזהות ע"י בדיקת רקמות הנפטר שנקראת ד.נ.א [D.N.A] שעל פי הסיכויים ביחס של אחד למליונים רבים, נדיר ביותר שימצאו שני אנשים עם אותם ד.נ.א. ולמרות שבגלל חומרת האיסור של אשת איש, משתדלים לא לסמוך רק על בדיקה זו, ומחפשים לכתחילה סימנים נוספים או ראיות נסיבתיות נוספות לסבירות שבעלה של אותה אשה היה שם או בסמיכות מקום, אולם בשאלה כמו בנידון הגמ' דנן, שחז"ל הרי האמינו לאשה שבעלה היה בבית זה, אלא שחששו אולי היה באותו הזמן אדם נוסף שבא להצילו, ואדם זה נשרף. במקרה כזה כשצריכים להבחין ולזהות בין שני אנשים או יותר מכך - מסתמכים לכתחילה על בדיקת ד.נ.א

והנה למרות שלגבי דיני עגונה מקילים יותר להסתמך על בדיקת הד.נ.א, בגלל שגם חז"ל הקלו יותר בהלכות אלו ואמרו שלמרות חומרת חזקת אשת איש שיש לאשה, בכל זאת משום עיגונה - הקלו בה רבנן, שלא תהיה אומללה כל ימי חייה. כמו כן חז"ל הסתמכו על החזקה שאשה דייקא - ומינסבא. כלומר,

שאם לא היה ברור לה, לאחר שעשתה חקירות ובדיקות מרובות, שבעלה מת - לא היתה מסתכנת ונשאת לאדם אחר. כי שמא בעלה הראשון, יבוא ואז תצטרך להתגרש משניהם, והילדים מהבעל השני יהיו ממזרים. ומהטעם הזה האמינו חז"ל בעדות עגונות לעדות עד אחד או לעדות אשה, ואפילו לעדות גוי אם היא נאמרה כמסיח לפי תומו. אולם לא תמיד מסתמכים על בדיקה זו, וכדלהלן.

מקרים שלא מסתמכים על בדיקות ד.נ.א

בכל מקרה שצריך תמיד עדות של שני עדים כשרים כדי להוציא ממון - אין לתוצאות בדיקת הד.נ.א נאמנות של בירור כמו שני עדים כשרים. ולפיכך אפילו אם ביה"ד יתיר על סמך בדיקה זו לאשה להינשא, אבל לא ניתן להוציא ממון ממי שמוחזק בו ע"פ בדיקה זו.

כמו כן אם ישנו ספק לגבי ילד שנולד, האם אמו התעברה מבעלה או מאדם אחר, וכל אחד מהם מכחיש את אבהותו על הילד, ויש בכך נפקא מיניה לגבי יחוסו של הילד האם הוא כשר או ממזר. וכן מי מהאנשים הללו חייב לשלם עבור מזונות הילד - לא ניתן להסתמך על בדיקה זו ולהכריע בשאלות אלו. וצריך לכך עדות של שני עדים כשרים או ע"פ נאמנות שנתנה התורה במקרים מסוימים לאב ותלוי בגדרי "יכיר" שמבוארים בשו"ע אהע"ז (ס' ד' סעיפים: כט-ל) וע"ש.

הסתמכות על טכנולוגיה מתקדמת להתרת עגונות

והנה בדיני עגונות זכינו בזמן הזה בס"ד בטכנולוגיה חדשה שלא היתה קיימת בתקופות קודמות. שמלבד בדיקות ד.נ.א, נעזרים רבות לצורך זיהוי הנפטר כבירור מהימן - על צילומי שיניים של הנפטר, וצילומי רנטגן שונים. וכן כשישנה אפשרות לקבלת טביעת אצבעות של הנפטר מסתמכים על כך כסימן מובהק. וכן בצבא מסתמכים בודאות על הדיסק שחיילים נושאים אותו על צוארם כשרשרת, שמכיל פרטים אישיים של החיל. מאחר ואף אחד לא משאילו לחיל אחר, כי לצורך הזיהוי במקרים אלו הוא נועד. והקב"ה יעזרנו שלא ישמע עוד בישראל שוד ושבר, והלכות עגונות ילמדו כתורה שלא שייכת למעשה בזמן הזה.